

บทวิจารณ์หนังสือ

อรสุธี ชัยทองศรี

Orasutee Chaitongsri

Book Review

อนงค์นาฏ เกกิจวิทย์. (2551). *วรรณคดีประจักษ์พยาน: บันทึกของสตรีผู้รอดชีวิตจากการล้างเผ่าพันธุ์ในยุโรป ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 465 หน้า.

เกือบสองปีที่ผ่านมา มีเหตุการณ์หนึ่งที่ได้รับ ความสนใจและวิพากษ์วิจารณ์กัน ถึงความไม่เหมาะสม เมื่อเว็บไซต์โคโคนัทบางกอก (<http://bangkok.coconuts.com>) ซึ่งเป็นสำนักข่าวออนไลน์สำหรับชาวต่างชาติในประเทศไทยได้นำเสนอภาพป้ายผ้าขนาดใหญ่ที่ปรากฏรูปภาพของยอดมนุษย์ทั้งหลายได้ตัวอักษรภาษาอังกฤษ “Congratulation” โดยที่หนึ่งในยอดมนุษย์เหล่านั้นมีภาพของอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ ผู้นำเผด็จการของนาซีรวมอยู่ด้วย เว็บไซต์ดังกล่าวระบุว่าป้ายผ้านี้เป็นป้ายแสดงความยินดีแก่บัณฑิตผู้จบการศึกษาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เหตุการณ์ที่กล่าวมาข้างต้นไม่เพียงแต่จะแสดงให้เห็นถึงความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของนิสิตนักศึกษาเท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนให้เห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทยนั้นได้ละเลยบริบทของประวัติศาสตร์โลก ทำให้นิสิตนักศึกษาขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติและนโยบายของผู้เผด็จการผู้นำซึ่งได้ก่อให้เกิดโศกนาฏกรรมครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ นั่นก็คือเหตุการณ์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 โศกนาฏกรรมครั้งนั้นได้สร้างบาดแผลให้แก่ชาวยิวในฐานะเหยื่อของอคติทางชาติพันธุ์ รวมถึงชาวเยอรมันรุ่นหลังในฐานะผู้รับมรดกบาปต่อมาจากยุคสมัยที่กองทัพนาซีเรืองอำนาจ

การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (Holocaust) ถือเป็นโศกนาฏกรรมเลวร้ายที่สุดอย่างหนึ่งของมนุษยชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเกลียดชังที่มีต่อกันจนยากที่จะแก้ไข การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวในสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยนำมือของกองทัพนาซีฮิตเลอร์ไปดำเนินการนำของฮิตเลอร์ได้ทำให้ชาวยิวต้องสังเวยชีวิตไปถึง 6 ล้านคน แม้จะมีผู้รอดชีวิตมาจากเหตุการณ์ครั้งนั้น แต่ประสบการณ์อันโหดร้ายทารุณก็ได้ฝากความทรงจำอันเลวร้ายให้แก่พวกเขาไปตลอดชีวิต อย่างไรก็ดี ในกลุ่มผู้รอดชีวิตจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ครั้งนั้นก็มีอดีตเชลยบางคนที่ถูกข่มขืนมาบอกเล่าประสบการณ์ของตนเองโดยใช้รูปแบบเรื่องราวที่หลากหลาย เช่น นวนิยาย เรื่องสั้น ชีวิตประวัติ อัตชีวประวัติ เป็นต้น อันนำไปสู่การสร้างสรรค์

วรรณคดีประเภทหนึ่งซึ่งเรียกว่า “วรรณคดีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์” (Holocaust writing หรือ Holocaust Literature หรือ Literature of Atrocities) ซึ่งกลายเป็นกระแสที่สำคัญอีกกระแสหนึ่งของวงวรรณกรรม

การศึกษา “วรรณคดีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์” เริ่มต้นเมื่อไม่นานมานี้และยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก แต่ก็มีประเด็นที่น่าสนใจหลายประการ ประเด็นหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจจากนักวิชาการมากก็คือการศึกษาวรรณคดีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในรูปแบบ อัตชีวประวัติที่เขียนโดยนักเขียนสตรี แม้ว่าวรรณคดีประเภทนี้จะมีเนื้อหาใกล้เคียงกัน คือเล่าถึงเหตุการณ์ที่กองทัพนaziบุกเข้ายึดครองดินแดนต่าง ๆ ในทวีปยุโรปแล้วกวาด ต้อนชาวยิวจำนวนมากเข้าไปอยู่ในค่ายกักกัน ก่อนจะดำเนินกระบวนการการฆ่าล้าง เผ่าพันธุ์อย่างโหดร้ายและเป็นขั้นเป็นตอน แต่วรรณคดีรูปแบบอัตชีวประวัติคือเล่าเรื่อง ที่ผู้อ่านถือว่าเป็นเรื่องจริงจากประสบการณ์ตรงของผู้เขียน ซึ่งมักจะมีรายละเอียดต่าง ๆ ที่เอกสารทางประวัติศาสตร์ไม่อาจบันทึกเอาไว้ได้หมด ทั้งนี้ นักเขียนสตรีจะสามารถ ถ่ายทอดเหตุการณ์เหล่านี้ได้อย่างละเอียดลออโดยให้ความสำคัญในประเด็นที่เกี่ยวข้อง กับเรื่องราวเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชีวิตประจำวันของเชลยชาวยิว (ซึ่งนักเขียนชายอาจมิได้ ให้ความสำคัญมากนัก) ซึ่งไม่เพียงแต่จะทำให้ภาพความโหดร้ายทารุณของการฆ่าล้าง เผ่าพันธุ์แจ่มชัดมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้เกิดแก่ผู้อ่านได้อีกด้วย

วรรณคดีประจักษ์พยาน: บันทึกของสตรีผู้รอดชีวิตจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในยุโรป ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ของ อนงค์นาฏ เถลิงวิทย์ เป็นผลงานจากงานวิจัยที่ศึกษา วรรณคดีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ อนงค์นาฏได้เลือกข้อมูลมาศึกษาโดยจำกัดขอบเขตเฉพาะ วรรณคดีที่ประพันธ์โดยสตรีผู้รอดชีวิตจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในยุโรประหว่าง สงครามโลกครั้งที่ 2 และเป็นวรรณกรรมในรูปแบบของบันทึกความทรงจำ (memoir) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของวรรณคดีประจักษ์พยาน ตลอดจน ชะตากรรมของสตรีที่ปรากฏในวรรณคดีประเภทนี้ รวมถึงสารที่ผู้ประพันธ์ต้องการสื่อ มายังผู้อ่าน ทั้งนี้ก็มีได้ละเอียดละออประเด็นทางจริยธรรมเกี่ยวกับการให้อภัยหรือไม่ให้อภัยซึ่ง เป็นที่ถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์กันอยู่เสมอเมื่อกล่าวถึงงานประเภทดังกล่าว งานวิจัย ลักษณะนี้ยังมีไม่มากนักในประเทศไทย อาจเพราะไม่มีวรรณคดีไทยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการ ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ รวมถึงคนไทยยังมองว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นเรื่องที่ค่อนข้างไกลตัว

อย่างไรก็ดี อนงค์นาฏมิได้เรียกวรรณคดีที่นำมาศึกษาว่า “วรรณคดีการฆ่าล้าง เผ่าพันธุ์” หากแต่เรียกว่า “วรรณคดีประจักษ์พยาน” (Literature of Witness) โดยให้ เหตุผลว่า วรรณคดีที่นำมาศึกษาเป็นผลงานเขียนของสตรีที่มีประสบการณ์ตรงและรอด ชีวิตจากเหตุการณ์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ครั้งนั้น จึงทำให้พวกเธออยู่ในฐานะพยานผู้รู้เห็น เหตุการณ์ ผู้เขียนบทความนี้มีความเห็นว่า การนิยามคำศัพท์ดังกล่าวสอดคล้องกับ

สมมติฐานของการศึกษาที่ได้มุ่งศึกษารายละเอียดของเหตุการณ์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ โดยเฉพาะ หากแต่ให้น้ำหนักกับเรื่องเล่าส่วนบุคคล โดยมีผู้เล่าในฐานะประจักษ์พยานเป็นศูนย์กลางของการศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ตระหนักถึงคุณค่าของงานเขียนประเภทดังกล่าวที่มีต่อวงวรรณกรรมและสังคมเป็นสำคัญ

ในหนังสือเล่มนี้ อนงค์นาฏได้วิเคราะห์เรื่องเล่าของนักเขียนสตรีโดยยกตัวอย่างจากงานเขียนหลาย ๆ เรื่องมาประกอบ โดยใช้ทั้งวิธีการสรุปความและยกตัวอย่างภาษาอังกฤษมาวางคู่กันไปในทุกเรื่อง ช่วยให้ผู้อ่านที่ไม่สนทนาด้านภาษาอังกฤษเข้าใจง่าย หรือหากต้องการอ่านด้วยตนเองเพื่อให้ได้รายละเอียดมากขึ้นก็สามารถทำได้ นอกจากนี้ การแบ่งบทของหนังสือเล่มนี้ก็ทำให้ภาพของวรรณคดีประจักษ์พยานชัดเจนขึ้นทั้งในทางโครงสร้างและเนื้อหา

ในบทที่ 1 อนงค์นาฏได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของวรรณคดีประจักษ์พยานว่ามีรูปแบบของวรรณคดีอัตชีวประวัติ โดยการวิเคราะห์โครงสร้างของเรื่องเล่า พบว่าสามารถแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก “ภูมิหลังของครอบครัว” เนื้อหาตอนนี้เป็นบทเปิดเรื่องที่ทำให้เห็นถึงชีวิตในวัยเยาว์ของผู้เล่า ครอบครัว เครือญาติ หรืออาจรวมไปถึงบรรพบุรุษที่ตนสืบเชื้อสายมา ผู้เล่าสตรีบางคนอาจเล่าถึงถิ่นกำเนิดของตนที่เต็มไปด้วยธรรมชาติอันงดงาม ผู้อ่านจะได้รับทราบถึงชีวิตของชาวยิวที่อยู่กันอย่างอบอุ่นเป็นครอบครัวใหญ่ มีฐานะมั่งคั่ง บางครั้งก็มีการกล่าวถึงคุณงามความดีของสมาชิกครอบครัว โดยเฉพาะการยึดมั่นในศาสนาและการช่วยเหลือผู้อื่น อนงค์นาฏกล่าวว่าข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังนี้เองที่ได้วาดภาพชีวิตอันแสนสุขของชาวยิวให้เห็นอย่างเด่นชัด

ส่วนที่สอง “ช่วงชีวิตก่อนนาซีรุกราน” เป็นจุดรวมของเรื่องเล่าอีกประการหนึ่งที่ผู้เล่าสตรีส่วนใหญ่มักกล่าวถึง เนื้อหาส่วนนี้คล้ายคลึงกับส่วนแรก กล่าวคือ ยังคงทำให้เห็นภาพของความสมบูรณ์พูนสุขภายในครอบครัวและความทรงจำที่น่าประทับใจ ผู้เล่าสตรีบางคนอาจเปิดเผยให้เห็นถึงบุคลิกภาพและความสามารถของตนเองไว้ในส่วนนี้ อนงค์นาฏกล่าวว่าเนื้อหาเช่นนี้ได้ถูกเล่าไว้ก่อนหน้าเนื้อหาส่วนสุดท้ายซึ่งให้ภาพที่ขัดแย้งกันอย่างสิ้นเชิง เสมือนผู้เล่าต้องการจะบอกว่าภาพชีวิตที่แสนสุขเช่นนี้จะไม่มีวันหวนกลับคืนมาอีกแล้ว

ส่วนที่สาม “เหยื่อของอคติชาติพันธุ์” เนื้อหาในส่วนนี้มีมากถึงสองในสามของเรื่องเล่า และเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดที่ผู้เล่าต้องการถ่ายทอดให้ผู้อ่านรับทราบ เนื้อหาในตอนนี้จะแตกต่างจากเนื้อหาในสองส่วนแรกอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ผู้เล่าจะแสดงความวิตกกังวลนับตั้งแต่ได้รับทราบข่าวการรุกรานเข้ามาของกองทัพนาซี ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนและในครอบครัว การที่ชาวยิวถูกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมไป

จนถึงกระบวนการที่นำไปสู่การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ สิ่งเหล่านี้ล้วนถูกเล่าไว้โดยละเอียด มีการกล่าวถึงเหตุการณ์สะเทือนใจที่ผู้เล่าประสบหรือได้ยินมาซึ่งส่วนใหญ่ก็คือความอยุติธรรมที่กองทัพนาสีปฏิบัติต่อชาวยิว ซึ่งแน่นอนว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ย่อมไม่สามารถบันทึกเอาไว้ได้ทั้งหมด

การแบ่งเนื้อหาของเรื่องเล่าออกเป็นสามส่วนเช่นนี้ได้ทำให้เห็นว่าวรรณคดีประจักษ์พยานมีรูปแบบเช่นเดียวกับวรรณกรรมอัตชีวประวัติ อีกทั้งยังได้วาดภาพของชาวยิวในฐานะเหยื่อที่น่าสงสาร ผู้ต้องประสบชะตากรรมอันพลิกผันโดยที่ตนเองมิได้เป็นผู้ก่อ

ในบทที่ 2 อนงค์นาฏได้ยกเหตุการณ์ช่วงที่ผู้เล่าสตรีตกเป็นเหยื่อการกดขี่ข่มเหงของนาซีซึ่งเป็นเนื้อหาส่วนใหญ่ของวรรณคดีประเภทนี้มาวิเคราะห์โดยละเอียด โดยแบ่งออกเป็นหัวข้อย่อย ๆ ทั้งสิ้น 5 หัวข้อ ได้แก่ “เชลยผู้สูญเสียอิสรภาพ” ซึ่งเป็นเรื่องราวนับตั้งแต่กองทัพนาสีเข้ามารุกรานถิ่นที่อยู่เดิมอันเคยสงบสุขของชาวยิว การบังคับให้ชาวยิวต้องทำตามกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ล้วนแล้วแต่เป็นการข่มเหงจิตใจและสร้างความแปลกแยก เช่น การบังคับให้ผู้ชายชาวยิวโกนเครา การบังคับให้ติดดาวของดาววิดเพื่อบ่งบอกว่าตนเป็นชาวยิว การถูกริบทรัพย์สิน แล้วจึงนำไปสู่หัวข้อที่สอง “เขตควบคุม” อันกล่าวถึงการกวาดต้อนชาวยิวเข้าไปอยู่รวมกันในเขตควบคุมหรือที่เรียกว่า “เกตโต” (ghetto) ผู้เล่าสตรีแต่ละคนจะบรรยายถึงสภาพภายในเขตควบคุม ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของชาวยิวหลายสิบครอบครัวที่ต้องเข้าไปแออัดกันอยู่ในบ้านหลังเดียว การถูกรังเกียจและถูกปฏิบัติเหมือนไม่ใช่มนุษย์ ความพยายามต่อสู้เพื่อเอาตัวรอดเริ่มมีการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่ชาวยิวถูกฆ่าเพราะต่อต้านกองทัพนาสี ผู้เล่าสตรีได้บันทึกถึงเหตุการณ์ในช่วงนี้ไว้อย่างละเอียด มีการยกเอาเหตุการณ์อันน่าสะเทือนใจมาเล่า เช่น สตรีชาวยิวคนหนึ่งถูกจับกุมเพราะลูก ๆ ของตัวเองเป็นคนแค้นแก่ชาวยิวแม่ของตนเป็นยิว ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าอคติทางชาติพันธุ์นั้นก่อให้เกิดความเกลียดชังได้มากเพียงใด นอกจากนี้ ผู้อ่านยังจะได้ทราบถึงอารมณ์ความรู้สึกของชาวยิวในขณะนั้นได้อย่างชัดเจนผ่านน้ำเสียงของผู้เล่าเรื่องนั่นเอง

ขั้นตอนต่อมาของกระบวนการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ก็คือ “การกวาดล้าง” เนื้อหาในตอนนี้จะทำให้ผู้อ่านทราบถึงความโหดร้ายทารุณที่ชาวยิวต้องเผชิญซึ่งหนักหนาและรุนแรงยิ่งขึ้น มีการกวาดล้างชาวยิวตามถนนหนทาง การบังคับใช้แรงงานทาส การกวาดล้างเขตควบคุมด้วยการฆ่าคนป่วยหรือเด็กทั้ง ชาวยิวหลายครอบครัวต้องพลัดพรากจากกัน หากใครขัดขึ้น พยายามหนี หรือซุกซ่อนตัวก็จะถูกฆ่าอย่างโหดเหี้ยม ไม่มีการยกเว้นว่าจะจะเป็นเด็กหรือคนชรา ในหัวข้อต่อมา “การขนย้ายเชลย” ก็เป็นอีกตอนที่แสดงให้เห็นถึงความอำมหิตของนาซี ชาวยิวที่ถูกจับเป็นเชลยจะถูกบังคับให้เดินทางใน

ตัวบรรทุกปศุสัตว์เป็นเวลานาน ๆ โดยปราศจากน้ำและอาหาร โดยไม่มีการหยุดพักและท่ามกลางอากาศหนาวเย็น จึงทำให้คนที่อ่อนแอ เช่น เด็ก คนป่วย และคนชราต้องตายระหว่างทางเป็นจำนวนมาก

หัวข้อสุดท้ายในบทนี้ คือ “ค่ายกักกัน” เป็นตอนที่มีรายละเอียดมากที่สุด อดองค์นาฏแบ่งเนื้อหาในส่วนนี้ออกเป็นหัวข้อย่อยๆ อีก 4 หัวข้อ ได้แก่ สภาพทางกายภาพของค่ายกักกัน, ความเป็นไปในค่ายกักกัน, แรงงานทาส, ห้องแก๊สและเตาเผา (ซึ่งเป็นประติมากรรมที่นาซีพยายามปกปิดให้พ้นจากสายตาชาวโลก) โดยยังคงใช้กลวิธีการนำเสนอเช่นเดียวกับตอนที่ผ่านมา คือการสรุปเนื้อหาและยกตัวบทจากเรื่องเล่าหลาย ๆ เรื่องมาประกอบ ผู้เล่าแต่ละเรื่องอาจถูกคุมขังอยู่ในค่ายกักกันคนละแห่ง แต่ทุกแห่งก็ล้วนแล้วแต่เต็มไปด้วยความน่าสะพรึงกลัวด้วยกันทั้งสิ้น ผู้ที่อ่านหนังสือเล่มนี้จะสามารถวาดภาพค่ายกักกันอันเลื่องชื่อเรื่องประสิทธิภาพในการกำจัดมนุษย์ได้อย่างชัดเจนและน่าสะพรึงกลัว และเนื้อหาในตอนนี้อเองที่ทำให้บันทึกเหล่านี้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพราะแม้หลังสงครามสิ้นสุดลงและโลกได้รับรู้ถึงความโหดร้ายทารุณของนาซีที่กระทำต่อชาวยิว แต่ก็คงไม่มีใครที่จะทราบถึงรายละเอียดและขั้นตอนของความเหี้ยมโหดเหล่านั้นได้ดีไปกว่าเชลยผู้รอดชีวิต ซึ่งได้กลายมาเป็นประจักษ์พยานของความตกต่ำและเลวร้ายที่สุดครั้งหนึ่งของมนุษยชาติ

ในบทที่ 3 เพื่อให้ภาพชีวิตของผู้เล่าในวรรณคดีประจักษ์พยานสมบูรณ์ อดองค์นาฏได้ศึกษาช่วงเวลาหลังจากที่ผู้เล่าเหล่านี้ได้รับอิสรภาพ ตลอดจนบทบาทอื่นของผู้เล่าบางคนที่ไม่ได้ตกเป็นเชลย แต่ได้อยู่ร่วมในเหตุการณ์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในฐานะอื่น ซึ่งได้จำแนกเป็น 4 หัวข้อ ได้แก่ “ผู้สืบทอด” กล่าวถึงช่วงเวลาที่ย้ายค่ายกักกันต่าง ๆ ถูกทำลายลงโดยกองทหารของสัมพันธมิตร ผู้เล่าแต่ละคนจะให้รายละเอียดถึงเหตุการณ์นี้โดยละเอียดเสมือนเป็นวินาทีที่แต่ละคนรอคอย มีการบรรยายถึงความรู้สึก ขณะนั้นว่าเชลยทุกคนดีใจราวกับได้เกิดใหม่ แม้เชลยบางคนจะอยู่ในสภาพใกล้ตาย แต่เมื่อวินาทีแห่งอิสรภาพมาถึงก็แข็งแรงขึ้นได้อย่างอัศจรรย์ นอกจากนี้ ผู้เล่าสตรีบางคนยังได้บันทึกถึงสภาพของทหารนาซีที่ถูกจับกุมและต้องเผชิญหน้ากับความโกรธแค้นของเหล่าเชลยที่ถูกปฏิบัติอย่างทารุณมาเป็นระยะเวลานาน

“นักต่อสู้ผู้กล้า”, “ผู้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์” และ “ศิลปินผู้ไม่ยอมแพ้” เป็นเรื่องเล่าของสตรีในหลายบทบาทด้วยกัน ผู้เล่าสตรีบางคนไม่ได้ถูกจับเป็นเชลยแต่เข้าร่วมกับกองกำลังต่อต้านนาซี ได้ปฏิบัติงานที่เสี่ยงเป็นเสี่ยงตายหลายครั้ง และแสดงความสามารถของตนให้ปรากฏ ผู้เล่าบางคนแม้ว่าจะอยู่ในท่ามกลางความเลวร้ายและความทารุณหากแต่ก็ยังคงไว้ซึ่งจิตใจอันงดงาม ช่วยเหลือเพื่อนเชลยด้วยกันอย่างเต็มกำลังเท่าที่ทำได้ ส่วนผู้เล่าบางคนที่มีความสามารถทางด้านดนตรีหรือการแสดงและถูก

คัดเลือกให้เข้าร่วมวงดนตรีหรือคณะละครภายในค่ายฯ ก็ได้ใช้ความเป็นศิลปินนั้นเยียวยาตนเองและเพื่อนร่วมค่ายฯ อนงค์นาฏกล่าวว่าบทบาทต่าง ๆ เหล่านี้ได้ทำให้ภาพของผู้เล่าสตรียชัดเจนขึ้นในฐานะของมนุษย์ผู้เข้มแข็งและไม่ยอมแพ้ต่อชะตากรรม อีกทั้งยังไม่ละทิ้งความดีงาม แม้ว่าจะอยู่ในท่ามกลางสภาพความเป็นอยู่ที่ถูกปฏิบัติราวกับไม่ใช่มนุษย์

ในบทที่ 4 อนงค์นาฏได้วิเคราะห์สารจากวรรณคดีประจักษ์พยานเพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าทั้งในด้านวรรณศิลป์และเนื้อหา โดยแบ่งเป็น 2 หัวข้อ คือ “กลศิลป์ที่ใช้ในการบรรยาย” และ “การให้อภัยหรือไม่ให้อภัย”

ด้านวรรณศิลป์ อนงค์นาฏได้แสดงให้เห็นถึงกลวิธีการประพันธ์ของวรรณคดีประเภทนี้ว่ามีความโดดเด่นในด้านการบรรยาย เพราะผู้เล่าต้องการให้ผู้อ่านรับรู้ถึงประสบการณ์ของตนโดยปราศจากการเคลือบแคลงสงสัย การบรรยายอย่างเรียบง่ายตรงไปตรงมา และการให้ความสำคัญกับรายละเอียดของข้อเท็จจริงและอารมณ์ความรู้สึกจึงเป็นกลวิธีที่โดดเด่นมาก นอกจากนี้ การบรรยายอารมณ์ความรู้สึกโดยละเอียดก็ทำให้ผู้อ่านเกิดความสะเทือนใจร่วมไปกับผู้เล่า ทำให้ผู้อ่านตระหนักได้ถึงความโหดเหี้ยมของนาซีที่กระทำต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างป่าเถื่อนและไร้ความยุติธรรม อย่างไรก็ตาม ผู้เล่าบางคนยังเลือกใช้วิธีนิพนธ์ร่วมด้วย โดยกวีนิพนธ์ที่ปรากฏจะไม่มีฉันทลักษณ์ที่ซับซ้อน หากแต่เป็นกวีนิพนธ์ที่เรียบง่าย บางครั้งเป็นเพียงกลอนเปล่า แต่ความเรียบง่ายนี้เองที่ช่วยให้ผู้เล่าสตรีสามารถสื่อสารได้อย่างตรงไปตรงมา หากก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจยิ่ง กลวิธีการประพันธ์ทั้งสองนี้ สามารถส่งสารที่ผู้เล่าต้องการสื่อถึงผู้อ่านได้อย่างแจ่มแจ้ง ช้ายังก่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์ แสดงให้เห็นว่าวรรณคดีประจักษ์พยานเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าทางด้านกลวิธีการประพันธ์อย่างมาก

อนึ่ง ในการศึกษาวรรณกรรมการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ประเด็นที่ได้รับความสนใจและวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากก็คือประเด็นทางศีลธรรมว่าผู้ที่ตกเป็นเหยื่อการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์จะให้อภัยแก่ผู้กระทำได้หรือไม่ อนงค์นาฏพบว่าในช่วงท้ายเรื่อง ผู้เล่าส่วนใหญ่มักจะกล่าวถึงประเด็นนี้ด้วยเช่นกัน และยังอาจถือเป็นตอนอวสานของเรื่องเล่าได้ด้วย ผู้เล่าบางคนได้เล่าถึงชีวิตในปัจจุบันของตนว่าอยู่ในวัยชรา บางคนมีโอกาสรวนกลับไปสู่บ้านเกิดซึ่งเต็มไปด้วยความทรงจำแสนสุขเมื่อครั้งเป็นเด็กและความทรงจำเลวร้ายในตอนที่ถูกกองทัพนาซีบังคับให้ออกจากบ้านและถูกควบคุมไว้ในค่ายกักกัน หลายคนได้รับคำเชิญจากรัฐบาลเยอรมันให้ไปเยือนในฐานะแขกของรัฐบาล แม้จะทำให้ได้ยากแต่ผู้เล่าบางคนก็ตัดสินใจไปตามคำเชิญ หากแต่เมื่อไปถึงก็ต้องพบกับความผิดหวังเพราะรัฐบาลเยอรมันมิได้ให้ความสำคัญแก่เชลยผู้เสียชีวิตเท่าที่ควร มีความพยายามที่จะลืมเหตุการณ์ครั้งนั้นด้วยการไม่กล่าวถึงและเพิกเฉย บางคนแสดงความโกรธแค้นที่

คนรุ่นหลังไม่ได้รับรู้ถึงความทุกข์ทรมานของชาวยิวที่บรรพบุรุษชาวเยอรมันของเขาเป็นผู้อพยพ และรู้สึกเจ็บปวดที่ปัญหาการต่อต้านชาวยิวยังคงอยู่ อนงค์นาฏกล่าวว่าผู้เล่าเหล่านี้จะมีความมุ่งมั่นในการถ่ายทอดประสบการณ์ด้วยการเขียนหนังสือและบอกต่อเรื่องราวของตนเป็นอุทาหรณ์เพื่อจะได้ไม่เกิดประวัติศาสตร์ซ้ำรอยขึ้นอีก ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าผู้เล่ากลุ่มนี้ไม่อาจให้อภัยแก่ชาวเยอรมันได้

ในขณะที่ผู้เล่าบางคนระบุวัตถุประสงค์ในการเล่าเรื่องราวของตนไว้อย่างชัดเจนว่ามิได้ต้องการพิพากษาผู้ใด เพียงแต่อยากให้ชาวโลกได้ตระหนักว่าชาวเยอรมันผู้อพยพร่วมกับชาวยิวนับล้านนั้นมีเชื้อชาวเยอรมันในปัจจุบันซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ การเล่าเรื่องในลักษณะนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าผู้เล่าได้ให้อภัยและปลดปล่อยตัวเองจากความทุกข์แล้ว (อย่างไรก็ดี ผู้เล่ากลุ่มนี้ที่อนงค์นาฏกล่าวถึงมีตัวอย่างเพียงคนเดียว และเป็นชาวเยอรมันแท้ๆ)

ส่วนผู้เล่ากลุ่มสุดท้ายคือผู้เล่าที่ได้กล่าวถึงประเด็นนี้อย่างชัดเจน พวกเขาหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นอีก เพียงแต่ให้ภาพชีวิตในปัจจุบันที่มีความสงบสุขตามอัตภาพ หรือมีเช่นนั้นก็ปฏิเสธที่จะรื้อฟื้นอดีตแม้ว่าจะมีโอกาสก็ตาม อนงค์นาฏสรุปว่าผู้เล่ากลุ่มนี้อาจไม่ต้องการพูดถึงความทรงจำเลวร้ายนั้นอีกและตัดสินใจที่จะเดินหน้าต่อไปโดยไม่สนใจว่าจะต้องให้อภัยหรือไม่ให้อภัยผู้ใด ดังนั้นอนงค์นาฏจึงสรุปว่าคำถามทางศีลธรรมในวรรณคดีประเภทนี้ก็จะยังคงเป็นที่อภิปรายถกเถียงกันต่อไปไม่รู้จบ

จากที่กล่าวมา การศึกษาของอนงค์นาฏเป็นการเปิดพื้นที่ให้แก่การศึกษาวรรณคดีประเภทใหม่ที่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักในประเทศไทย ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับประวัติศาสตร์ในฐานะที่ช่วยเติมเต็มช่องว่างของหลักฐานทางประวัติศาสตร์กระแสหลัก นอกจากนี้วรรณคดีประจักษ์พยานที่มีรูปแบบเป็นอัตชีวประวัติก็ยังช่วยถมพื้นที่ระหว่างหลักฐานที่เป็นข้อเท็จจริงกับเรื่องแต่ง เพราะวรรณคดีประเภทนี้ถูกถ่ายทอดจากมุมมองของผู้เล่าที่ประสบเหตุการณ์มาด้วยตนเอง เป็นประจักษ์พยานที่มีชีวิตรอดมาจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ หนึ่ง เรื่องเล่าของนักเขียนสตรีก็ยังมีเนื้อหาละเอียดลออและเต็มไปด้วยอารมณ์ความรู้สึกซึ่งสิ่งเหล่านี้มักถูกละเลยในประวัติศาสตร์นิพนธ์และเรื่องเล่าส่วนบุคคลของผู้เล่าที่เป็นชาย ทั้งนี้ การเล่าเรื่องส่วนตัวยังได้ทำให้พวกเขาได้สำรวจตัวเองในฐานะมนุษย์คนหนึ่งซึ่งได้ผ่านช่วงเวลาอันเลวร้ายที่สุดในชีวิต หากแต่ยังคงเอาชีวิตรอดมาได้ ทำให้ได้ตระหนักถึงคุณค่าอันสูงส่งของตัวเอง และนำเอาประสบการณ์ครั้งนั้นมาถ่ายทอดเพื่อมิให้ประวัติศาสตร์ซ้ำรอยได้อีก

กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้เป็นงานวิจัยที่ดีที่จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะประวัติศาสตร์เรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวที่แม้คนไทยจะรู้จักเหตุการณ์ดังกล่าวอยู่บ้าง แต่ก็ไม่เคยรับรู้ข้อมูลเชิงลึกหรือรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นั้น ตลอดจนขาดจิตสำนึกร่วมในการตระหนักถึงความโหดร้ายทารุณของนาซีที่ยังคงส่งผลกระทบต่อผู้เกี่ยวข้องมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ หนังสือเล่มนี้ยังชี้ให้เห็นถึงคุณค่าในทางวรรณคดีของวรรณคดีประจักษ์พยานที่ให้ทั้งข้อมูลอันเป็นประโยชน์และสามารถถ่ายทอดอารมณ์สะท้อนใจได้อย่างมีวรรณศิลป์ หากการศึกษาประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้ได้รับการเผยแพร่ออกไปก็จะช่วยสร้างความตระหนักรู้และเข้าใจถึงเหตุการณ์การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ได้มากขึ้น และอาจจะไม่เกิดเหตุการณ์ป่าয়ূรปูอิตเลอ์ในงานรับปริญญาของบัณฑิตผู้มีการศึกษาอย่างที่ไดกล่าวเอาไว้ข้างต้น